

דבר העורכת

לקוראים שלום!

החודש מתפרסמים בנושאונצ'יק מאמרים הקשורים למדינת ישראל ולסמליה. דב טרגץ' כותב על הציפור הלאומית, הדוכיפת. יורם לוביאניקר מספר על סמל המדינה, המנורה. בפניה רגע של הסטוריה מציג שמוליק כהן את החלק הראשון של מאמרו בנושא גלגוליו של הר הבית (החלק השני יפורסם בגיליון הבא). אנחנו שמחים לחדש גם את הפינה "אספנים מציגים", והפעם אורי אמיגה מציג טעימות מהאוסף שלו. אספנים נוספים המעוניינים לכתוב מאמרים מוזמנים לפנות למערכת. ולבסוף, כבכל גיליון, חידון בולאי נושא פרסים.

נתראה בגיליון הבא שיעסוק באולימפיאדת לונדון. בהצלחה לספורטאים הישראליים, שלכם, שביט

הדוכיפת – הציפור הלאומית של ישראל

דב טרגץ'

במסגרת חגיגות ה-60 למדינת ישראל ערכה החברה להגנת הטבע משאל לבחירת הציפור הלאומית של ישראל. למעלה מ-150 אלף איש השתתפו במשאל, והמנצחת – בהפרש ניכר – הייתה הדוכיפת. אז בואו ונעמיק מעט את הכרותנו עם הציפור הלאומית של ישראל.

שמה המדעי של הדוכיפת הוא *upupa epops*, ובאנגלית היא נקראת *hoopoe*. הדוכיפת היא המין היחיד בסוגה והסוג היחיד במשפחתה. גודלה כ-27 סנטימטר מקצה המקור ועד הזנב, ומשקלה בין 50 ל-70 גרם. הדוכיפת נפוצה בכל אירופה ואסיה, וכן בחלקים נרחבים מאפריקה.

... וגם באפריקה.

הדוכיפת נפוצה באירופה ...

... באסיה...

הדוכיפת מצטיינת בצבעים בולטים: גופה חום-ורוד וקצות כנפיה וזנבה מפוספסים בשחור לבן. קל לזהות אותה בזכות הציצית המזדקרת מראשה בשעת התרגשות, אם כי לרוב זה קורה רק לרגע קצר בעת נחיתה. המקור של הדוכיפת הוא ארוך ומעוקל מעט, והיא ניזונה מתולעים וחרקים המצויים בשפע באזורי המחיה שלה - אזורים חקלאיים ושטחים פתוחים. ניתן לראות את הדוכיפת גם בערים, בעיקר בגינות ומדשאות. בארץ היא נפוצה בעיקר בצפון ובמרכז, ופחות באזורים הצחיחים. הדוכיפת איננה ציפור חברתית, ורק לעיתים רחוקות ניתן לראות יותר מציפור אחת במקום נתון. מאפיין בולט של הדוכיפת

מקור ארוך ומעוקל.

הדוכיפת ניזונה מחרקים.

הוא קולה - מעין הוד-הוד-הוד תלת הברתי עמום החוזר על עצמו, ומכאן גם שמה בערבית הוד-הוד.

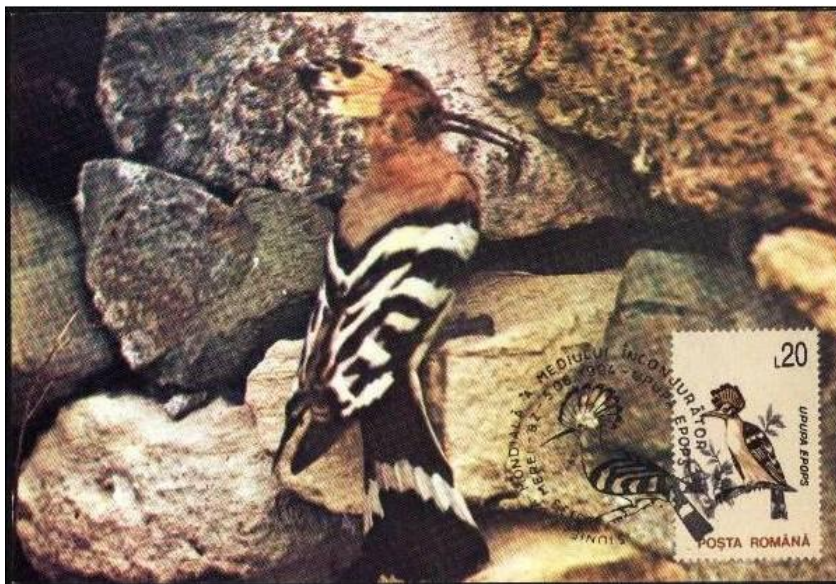
דוכיפת עם ציצית סגורה.

הקינן נעשה בתוך חורים בעצים, בקירות סלע, תיבות קינן ובעליות גג בבתים. הדוכיפת מטילה 5-8 ביצים בתטולה. הביצים הן בעלות גוון ירקרק-אפור, והנקבה דוגרת עליהם בין 16 ל-19 ימים. הגוזלים בוקעים כשהם עיוורים, ובבקשם מזון הם פוערים מקור וחושפים לוע אדום המעוטר בשולים לבנים. לבקשה זו נענים שני ההורים, והם מאכילים את

הגוזלים. הפרשות הגוזלים אינן מושלכות מהקן, ויש להן ריח דומה לריחה של האם הדוגרת. ריח זה הוא בבחינת הודעה לטורפים פוטנציאליים כי שטח זה מוגן על ידי אם קנאית, והם נמנעים מלתקוף את הקן והגוזלים. אחרון הגוזלים עוזב את הקן לאחר כ-27 ימים מהבקיעה.

הדוכיפת והגוזל.

גלוית מירב מרומניה המראה את הדוכיפת מקננת בסלעים.

תמונתה של הדוכיפת מופיעה בציורים עתיקים במצרים ובכרתים, וברפואה האלילית האמינו כי חלקים ממנה מועילים לאהבה בין בני זוג. ביהדות מופיעה הדוכיפת במקורות מספר פעמים, היא נמנית עם העופות הטמאים "ואת החסידה, האנפה למינה ואת הדוכיפת" (ויקרא, פרק י"א פסוק י"ט). בספרות חז"ל מסופר על תיחכומה של הדוכיפת:

היה לו (לר' שמעון בן-חלפתא) סדן אחד בפרדסו, ראה דוכיפת אחד שעשה לו קן בתוכו. אמרו לו: מה מבקש עוף טמא זה בפרדס שלי? הלך ר' שמעון וסתר את הקן. הלך אותו דוכיפת ותקנו. מה עשה ר' שמעון בן-חלפתא? הביא לוח אחד ונתנו לפני הקן וקבע בו מסמר. מה עשה הדוכיפת? הלך והביא עשב אחד ונתנו על המסמר

ושלפו. אמר ר' שמעון בן-חלפתא: מוטב אגנוז עשב זה, שלא ילמדו הגנבים לעשות כן ויחרבו את הבריות". (ויקרא רבא כב).

עד היום טרם הונפקו בישראל בולי דוכיפת. אולי בעקבות בחירתה כציפור הלאומית נזכה גם להופעת בכורה שלה בבולי ישראל.

לתגובות ניתן לפנות לדב טרגץ' בכתובת dovi48@netvision.net.il

סמל המדינה: המנורה בת שבעה הקנים

יורם לוביאניקר

המנורה בת שבעת הקנים הייתה קיימת מימי יציאת מצרים. בזמן שעם ישראל היה במדבר בדרכו לארץ ישראל, הוקם המשכן – מעין אוהל אשר שימש לצרכי פולחן. בין השאר, כלל המשכן גם את המנורה, ככתוב (שמות, פרק כ"ה, פסוק ל"א):

*וְעָשִׂיתָ מִנֶּרֶת זָהָב טָהוֹר מְקֻשָּׁה תַעֲשֶׂה הַמָּנוֹרָה יָרֵכָה וְקָנֶיהָ
גְּבִיעִיָּה כַּפְתֻּרִיָּה וּפְרָחֶיהָ מִמָּנָה יִהְיוּ*

גלוית מירב המראה את שער טיטוס ברומא

לאחר כיבוש הארץ הוצב המשכן בשילה, ולאחר הקמת בית המקדש הועברה המנורה אליו. מידי ערב היו הכהנים מדליקים ומטיבים את נרותיה של המנורה, אשר הפכה לפיכך לאחד הסמלים של עם ישראל.

לאחר חורבן בית המקדש הראשון, בשנת 586 לפני הספירה, לקח **נבוכדנצר** מלך בבל את המנורה יחד עם שאר אוצרות המקדש לבבל, ולא נודע מה עלה בגורלה. כאשר הוקם הבית השני, לאחר שיבת ציון, נוצקה מנורת זהב חדשה, ככל הנראה על פי תבנית המנורה הראשונה. המנורה החדשה שימשה בקודש מאות שנים, עד לחורבן המקדש השני בידי **טיטוס** וצבא רומא בשנת 70 לספירה. כלי המקדש נישבו בידי הצבא הרומאי שהולכים בתהלוכת נצחון ברחובות העיר רומא. פרטי תהלוכה

בשובל נראה קטע משער טיטוס, ובו גם המנורה.

בול המנורה משנת 1952,
מהיפיים שבבולי ישראל.

זו גולפו באבן בקשת נצחון שהוקמה ברומא והמוכרת לכל בשם שער טיטוס. בשער זה נראים שבויי יהודה המוליכים את כלי המקדש, ובמרכזם מנורת שבעת הקנים.

למרות שהמנורה הייתה אחד הפריטים החשובים ביותר בבית המקדש, אנחנו לא יודעים בדיוק כיצד היא נראתה. לפי מקורות ספרותיים הייתה למנורה רגל ולה שלוש כפות. בחפירות ארכיאולוגיות שנערכו ברובע היהודי בירושלים נמצאה חריטה של מנורה ולה רגל בעלת שלוש כפות על גבי קיר של אחד מבתי המגורים.

לעומת זאת, למנורה הנראית בשער טיטוס יש כן מוצק עליו מגולפים תבליטים של בעלי חיים. דבר זה אינו מתאים לאמנות היהודית של ימי בית שני, וייתכן שתיאור זה נעשה במתכוון על ידי הרומאים כדי לבזות את המנורה. בכל מקרה ניתן לראות בבירור את התבליטים של בעלי החיים בבול המנורה.

חודשים ספורים לאחר ההכרזה על הקמת מדינת ישראל עסקה הממשלה בקביעת סמל המדינה ודגלה. היה זה טבעי, שמנורת שבעת הקנים תהיה אלמנט מרכזי בסמלה של המדינה המתחדשת. הגרפיקאים **גבריאל ומקסים שמיר** עיצבו את הסמל, לאחר שהצעתם זכתה בתחרות בה השתתפו מעצבים רבים.

מאחר והתהלכה המתוארת בשער טיטוס מסמלת את חורבן הריבונות היהודית, הוחלט להשתמש במנורה בעיצוב זהה כדי לסמן את העצמאות המתחדשת אחרי אלפיים שנה. לפיכך המנורה בסמל המדינה אינה ניצבת על גבי רגל ולה שלוש כפות. יחד עם זאת הוחלט לטשטש את דמויות בעלי החיים בכך המנורה. בנוסף למנורה מכיל סמל המדינה גם שני ענפי זית, המבטאים את השאיפה לשלום וכן את שם המדינה.

באופן טבעי מופיע סמל המדינה על גבי רבים מבולי ישראל, לעיתים בגודל קטן. בחרתי להציג כאן את הסמל המלא בבול שיצא לרגל יום העצמאות בשנת 1955. מעצב הבול בחר "להדליק" את שבעת הקנים של המנורה. בכך מתקבל אפקט המזכיר נרות דולקים על עוגת יום הולדת – שבעה נרות לציון שבע שנות המדינה באותה עת.

גילגוליו של הר הבית – חלק ראשון שמוליק כהן

מעטים הם המקומות המייצרים רגשות כה חזקים, והעומדים במוקד של סכסוכים מורכבים וארוכים, כמו הר הבית. מאמר זה ינסה לספר על תולדות המקום, מה מעוגן במסורות (גם המוסלמיות וגם היהודיות), ומה מעוגן בארכיאולוגיה ובכתבים הסטורים. המאמר מחולק לשני חלקים. בחלק הראשון המתפרסם בגיליון זה אסקור את קורות הר הבית עד לתקופת הצלבנים. בחלק השני, שיתפרסם בגיליון הבא, נמשיך בתאור גילגולי ההר עד ימינו אנו.

גליונות זכרון - ירושלים עיר דוד

עקידת יצחק

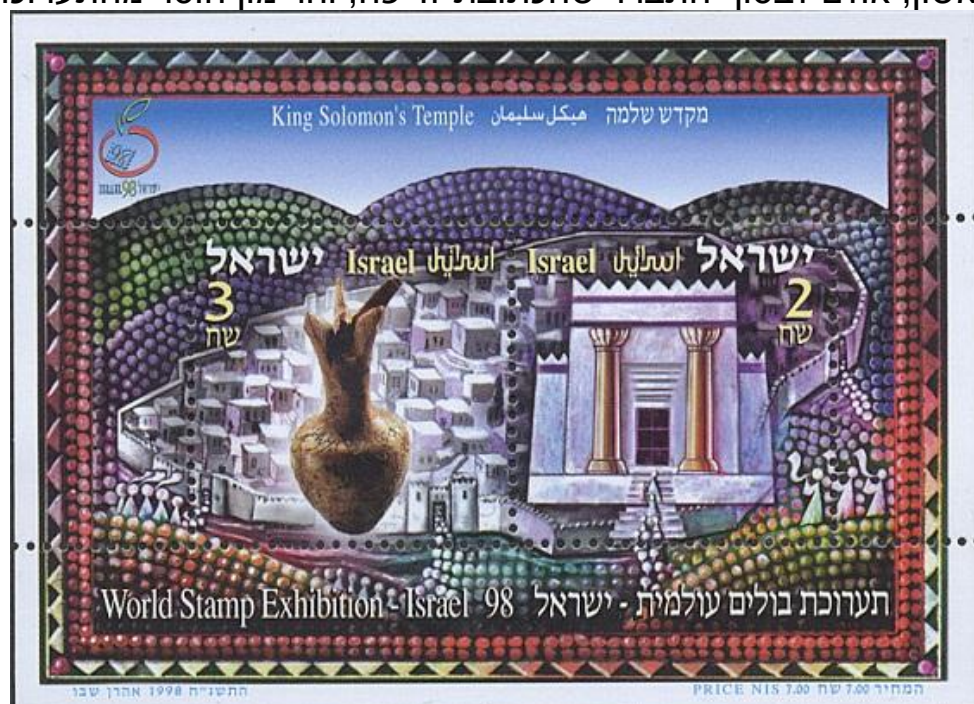
עד המאה העשירית לפני הספירה היה הר הבית גבעה קטנה צפונית לעיר יבוסית קטנה ואלמונית למדי. על פי המסופר בתנ"ך, במאה העשירית לפני הספירה כבש דוד את העיר היבוסית, והפך אותה לבירתו. הוא קנה את שטח האדמה צפונית לעיר מבעליו ארונה היבوسی ובנה מזבח לה'. דוד התכוון לבנות במקום את בית המקדש, אולם נתן הנביא אסר עליו לבנות את בית ה' בשל המלחמות הרבות שהוא ניהל. לבסוף בנו של דוד, המלך שלמה בנה על אותה גבעה את בית המקדש. מדוע נבחרה הגבעה הסמוכה לעיר דוד לאתר שעליו יבנה בית המקדש? לפי מסורות בתורה שבעל פה, הבחירה לא היתה מקרית. על אותה גבעה ממש, התרחשה עקדת יצחק. מעפרה של אותה גבעה נברא האדם הראשון, ומההר החלה הבריאה וממנו התפשטה, ממש כמו גלים המתפשטים לאחר זריקת אבן לשלולית או לאגם. הסלע שנמצא במקום בו החלה הבריאה נקרא סלע השתיה (מלשון תשתית), וקודש הקודשים, החלק הקדוש ביותר במקדש נבנה עליו. מרבית החוקרים

סבורים שהסלע שנמצא כיום מתחת לכיפת הסלע, הוא סלע השתיה. כל המסורות הללו אינן מוזכרות בתנ"ך, והן מסורות שבעל פה. מרבית החוקרים מעריכים שהמסורות הללו אינן הסיבה לבחירת מיקומו של הר הבית, אלא מסורות שהתגבשו לאחר הקמת המקדש, על מנת להסביר את מיקומו ולהגדיל את קדושתו.

מעטפת יום ראשון חומה מימי הבית הראשון

בית המקדש הראשון נהרס על ידי הבבלים בשנת 586 לפני הספירה. מבחינה ארכיאולוגית אין אף ממצא המזוהה עימו, וכל המידע שיש עליו מקורו בספרי המקרא. עד לפני מספר שנים הוצג במוזיאון ישראל רימון שנהב זעיר עם כתובת "מקדש כהנם לבית...ה". הרימון תוארך לימי בית ראשון, ונחשב למוצג הארכיאולוגי היחיד הקשור לבית הראשון, אולם לבסוף התברר שהכתובת זוייפה, והרימון הוסר מהתערוכה.

גליונית זכרון מקדש שלמה. ניתן לראות את רימון השנהב משמאל

לאחר התמוטטות האמפריה הבבלית, וכיבושה על ידי הפרסים, אישר כורש מלך פרס לגולי יהודה לשוב לירושלים ולהקים מחדש את בית המקדש. נהוג לראות את שנת 538 לפנה"ס כשנת הכרזת כורש ותחילת שיבת ציון של גולי בבל. לא אלאה אתכם בפרטים, אבל בשל בעיות שונות בניית הבית השני החלה רק 18 שנים לאחר שיבת ציון, ובנייתו נמשכה כחמש שנים, כך שהוא נחנך בשנת 515 לפנה"ס. המקדש החל את דרכו כמקדש קטן וצנוע יחסית לבית הראשון, אך עם השנים הוא צבר תרומות ועוצמה. לשיא תפארתו הוא הגיע במאה הראשונה לפני הספירה, בזמן מלכותו של הורדוס.

למרות שלא נהוג לדבר על תקופת בית שלישי, אפשר בהחלט לראות בשיפוצים של הורדוס לא רק שיפוץ של הבית השני, אלא ממש בנייה של בית מקדש חדש. ראשית כל, הורדוס החליט להרחיב את הר הבית. כיצד מרחיבים הר? המדרון הטבעי ירד מצפון לדרום. בצד צפון חצב הורדוס את הפסגה. בצד דרום בנה הורדוס קמרונות ועליהם הציב מעין פלטפורמה. מי שעולה היום להר הבית רואה שאכן מדובר בשטח מפולס, זוהי עבודתו של הורדוס. את המתחם הוא הקיף בקירות תמך גדולים, שהכותל המערבי הוא אחד מהם. חשוב להדגיש שהכותל המערבי אינו שריד לבית המקדש עצמו, אלא הוא קיר התמך המערבי של הר הבית כולו.

הכניסה להר הבית מהפינה הדרום מערבית של ההר (מימין); הכותל המערבי (באמצע); קטע נוסף של הכותל (משמאל)

כל ארבעת הכתלים המקיפים את הר הבית נשתמרו, אם כך מדוע רק הכותל המערבי זכה לקדושה? הר הבית חולק למספר אזורים בעלי קדושה שונה. השטח שהורדוס הוסיף להר הבית לא נחשב לשטח קדוש, והיה מותר גם לגויים להכנס לתחום זה. את השטח המקודש הקיף סורג ובו נחקקו כתובות ביוונית ולטינית שהזהירו את הנוכחים שלא להכנס לתחום המקודש. חצר המקדש היתה בצידו המזרחי, וככל שהתקדמו מערבה עברו לשטח שקדושתו גבוהה יותר. מחצר המקדש עברו למעלות שבהם היו הלויים שרים, ומערבה משם עמד המזבח (מחוץ לבניין המקדש עצמו), ומערב מהמזבח האולם, ההיכל והחלק המערבי ביותר והמקודש ביותר – קודש הקודשים. יוצא אם כן, שהכותל המערבי היה הכותל החיצוני הקרוב ביותר לקודש הקודשים, ולכן

המסורת היהודית קובעת שהוא הכותל היחיד שהתקדש. ההסטוריונים יסבירו שזהו

למעשה הכותל היחיד שלאורך ההסטוריה ניתן ליהודים להתפלל מולו. אל מול הכותל הדרומי נבנתה קרית שלטון בתקופה המוסלמית הקדומה. אל מול הכותל המזרחי נבנה בית קברות מוסלמי. הכותל הצפוני מוותר בשל מבנים הנסמכים עליו, וכך נותר הכותל המערבי הכותל היחיד שניתן להתפלל בסמיכות אליו. חשוב גם להדגיש שרחבת הכותל המערבי מהווה חלק קטן מהכותל. אורך הכותל מתקרב ל-500 מטרים, אך אורך רחבת הכותל הוא רק כשבעים מטרים. היכן מסתתר שאר הכותל? דרומית לרחבת הכותל משתרע הפארק הארכיאולוגי שכולל בתוכו את הכותל מהרחבה ועד לפינה הדרומית מערבית של הר הבית. צפונית לרחבה נסמכים מבני הרובע המוסלמי על הכותל ומסתירים אותו. מי שרוצה יכול ללכת למנהרות הכותל, וללכת לאורך הכותל מתחת לבתי הרובע המוסלמי. ראוי לציין שיש קטע קצר בין מטרים ספורים סמוך לשער הברזל של הר הבית בו הכותל חשוף. קטע זה זכה לכינוי "הכותל הקטן", וגם בו נהגו יהודים להתפלל כשהתאפשר הדבר.

קשת מימי בית שני במערכת עליה מהרחוב הראשי שלמרגלות הר הבית אל האולם המפואר שהתנשא בדרום הר הבית

בצידו הפנימי הקיף הורדוס את המתחם בסטוים – מבנים מקורים שבצד הפונה לפנים המתחם נבנתה שורת עמודים במקום קיר, כך שהם נפתחו לכיוון בית המקדש. בית המקדש עצמו נבנה משיש וצופה בזהב. על מידת הפאר של בית המקדש ניתן ללמוד מהתלמוד, שאינו חשוד באהדה להורדוס: "מי שלא ראה בניין הורדוס לא ראה בניין נאה מימיו" (מסכת סוכה, דף נ"ב עמ' א).

בית המקדש השני נחרב על ידי הרומאים בשנת 70 לספירה. למרות שלא התנהלו חפירות ארכיאולוגיות בהר הבית, יש לא מעט ממצאים ארכיאולוגיים הקשורים אליו. נתחיל בכתלי הר הבית, שכפי שהזכרתי הם עדין עומדים על תילם. נמשיך בשרידי שערים בחומות הר הבית, ושרידי גשרים שהובילו מכיון העיר לשערי ההר. עוד התגלו שתי אבנים עם הכתובות המזהירות את הנוכחים לבל יעברו לתוך התחום המקודש. בית המקדש מופיע בכתבים הסטורים הן יהודים (לדוגמא יוסף בן מתתיהו) והן רומים (לדוגמא פליניוס הזקן). הוא מופיע גם בברית החדשה, ספר שלא נחשד כמושפע מהיהדות. מדי פעם בפעם עולות טענות מפי גורמים איסלמים הטוענים שבית המקדש הוא פיקציה, וליהודים אין קשר להר הבית. אין צורך להסתמך על מקורות יהודים על מנת להבין שמדובר בטענות הבל, שאינן מונעות על ידי אמת אובייקטיבית, אלא על ידי אידיאולוגיה פוליטית ותו לא.

לאחר שנחרבה ירושלים (ועימה בית המקדש) עמדה העיר בחורבותיה 65 שנה. בשנת 135 לספירה, מיד לאחר דכוי מרד בר כוכבא על ידי הרומאים, נבנתה עיר רומית פגאנית בשם איליה קפיטולינה. יש ויכוח בין ההסטוריונים על מהות הקשר בין מרד בר כוכבא לבין בניית איליה קפיטולינה. יש הטוענים שהמרד פרץ בגלל הכוונה לבנות עיר פגאנית על חורבותיה של ירושלים, אחרים טוענים שההחלטה על הקמת

העיר היתה עונש שהוטל על העם היהודי עקב מרד בר כוכבא. תהא אשר תהא התשובה מה גרם למה, המרד לבניית העיר או בניית העיר למרד, העובדה הפשוטה היא שעד להתנצרות האמפריה הרומית, במאה הרביעית לספירה ירושלים היתה עיר פגאנית. יש גם חילוקי דעות בשאלה האם באותה תקופה היו מקדשים פגאנים על הר הבית או לא.

מאלף לראות כיצד העיר העתיקה מושפעת עד היום מהעיר הרומית איליה קפיטולינה. לעיר רומית היו מספר מאפיינים, אחד מהם היה רחוב ראשי על ציר צפון דרום, שכינזו היה קרדו. הקארדו היה בנוי כרחוב רחב מאוד, ובשני צדדיו שדרות עמודים. העמודים שמשו לקרוי שני צידיו של הקרדו. באותם חלקים מקורים היו השווקים החשובים של העיר, בעוד שחלקו המרכזי שלא היה מקורה תפקד כמעין כביש ראשי. לאורך הקרדו עמדו המקדשים החשובים, המוסדות העירוניים החשובים והשווקים החשובים. בירושלים היו שני קרדונס (קרדונס זה הרבים של קרדו), שניהם יצאו מאזור שער שכם של ימינו. במקום זה היה שער ניצחון שהקים הקיסר אדריאנוס, לציון דיכוי מרד בר כוכבא. מול השער עמד עמוד גדול ועליו פסל הקיסר, ולמרגלות העמוד היתה הנקודה מממנה יצאו שני הקרדונס. היום יוצאים משער שכם שני רחובות החוצים את העיר העתיקה מצפון לדרום: רחוב הגיא שמגיע עד רחבת הכותל, ורחוב הבד שמגיע עד עד הרובע היהודי, שם רחוב חב"ד ממשיך את תוואי הקרדו המערבי ומגיע עד לחומה הדרומית. הרחובות הללו, הם היום רחובות צרים למדי. הם אומנם שמרו על תוואי הקרדונס, אבל עם השנים נבנו עוד ועוד מבנים שהצרו את הרחובות הללו. בתקופה הצלבנית נבנו באחד מקטעי הקרדו המערבי שלושת השווקים הסמוכים לנקודת המפגש בין הרובעים היהודי, הנוצרי והמסולמי (שוק הצורפים, שוק הבשמים ושוק הקצבים) מה שנותן אפשרות לאמוד את הרוחב של הקרדו לפני התקופה הצלבנית. אגב, בערבית נקרא שער שכם על שם העמוד שעמד שם בתקופה הרומית – באב אל עמוד.

פסיפס המתאר את ירושלים - ניתן לראות את הקרדונס ואת "באב אל עמוד" (משמאל)

לאחר התנצרות האמפריה הרומית, לא מילא הר הבית תפקיד משמעותי בחיי העיר הנוצרית. לכאורה הדבר מעורר תמיהה. הנצרות רואה את עצמה כממשיכת דרכה של היהדות. בעוד שאנו, העם היהודי הוא היהדות שבבשר, הרי שלפי התאולוגיה הנוצרית הנוצרים הם היהדות שברוח. מדוע עם כן התכחשה הנצרות להר הבית? יש לכך שתי סיבות: ראשית, לפי האמונה הנוצרית, אנו היהודים הפרנו את בריתנו עם ה' לאחר שהתכחשנו לישוע. לאחר שהפרנו את הברית, אין עוד משמעות למקום שמסמל יותר מכל את הברית בין ה' לבין עם ישראל. הסיבה השניה קשורה לארוע בחייו של ישוע, שעמד על הר הזיתים, צפה על בית המקדש וירושלים, פרץ בבכי והתנבא שבגלל חטאי תושבי העיר, לא תישאר ממנה אבן על אבן. מסיבה זאת העדיפו השלטונות הביזנטים של העיר להשאיר את הר הבית בחורבנו.

במאה השביעית לספירה נוסדה הדת המונותאיסטית השלישית – האיסלם. בתוך תקופה קצרה הצליחו אנשי הדת החדשה לצאת מחצי האי ערב וליצור אמפריה ענקית. בשנת 638 לספירה נכבשה ארץ ישראל ויחד איתה ירושלים על ידי הערבים. לפי המסורת המוסלמית, כובש ירושלים היה עומר איבן חטאב. אגדה מוסלמית מספרת כיצד חיפש עומר את המקדש המונותאיסטי הראשון בירושלים, וכיצד הפטריארך הנוצרי של העיר ניסה להערים עליו, ולנסות להביא אותו למקומות שונים, רק לא להר הבית. לאחר שנכשל בכל נסיון שכזה, הבין שאין לו ברירה אלא להביא את עומר להר הבית, ששימש בשלב זה כמזבלה של העיר. עומר הבין מיד שאכן זהו המקום האמיתי, והורה לחייליו לנקות את ההר. הוא לא הסתפק במתן פקודה, והחל לנקות במו ידיו את ההר. בעוד עומר וחייליו מנקים את ההר, התקרבה להר אישה קשישה על חמור ובידה שק. כאשר הגיעה להר הבית, רוקנה את תכולת השק, שהתבררה כאשפה. עומר קרב לאישה ושאל אותה מהיכן היא. האישה ענתה שהיא מבית לחם. "כלום אין בבית לחם מקום לזרוק בו את האשפה?" שאל עומר. "בודאי שיש", ענתה לו, "אך נוצרי מאמין צריך לזרוק את האשפה כאן, על ההר הזה". למרות שמדובר באגדה, הרי שיש בה מספר יסודות ריאליים. ראשית כל ההזנחה המכוונת של ההר על ידי השלטונות הביזאנטים. הנקודה השניה: העובדה שהמוסלמים ייחסו חשיבות להר, בתחילה לפחות, עקב היותו מקום המקדש המונותאיסטי הראשון. והיסוד הראלי השלישי הוא העובדה שהמוסלמים שיקמו את ההר ובנו עליו מבני דת מוסלמים. המבנה הראשון שנבנה היה מסגד עץ צנוע בצידו הדרומי של ההר. מסורת מוסלמית מתארת כיצד התייעץ עומר עם יועץ בשם אל עכבר, שהיה יהודי מומר, באשר לשאלת מיקום המסגד. אל עכבר הציע לו שימקם את המסגד בצידו הצפוני של ההר, וכך כאשר יתפללו המוסלמים לכיון מכה (כלומר לכיון דרום), הם ישתחוו לא רק למכה הקדושה, אלא גם לסלע השתיה, שמעליו עמד המקדש המונותאיסטי הראשון. עומר לא אהב את ההצעה והחליט למקם את המסגד בצידו הדרומי של ההר, על מנת להבדיל בין המוסלמים לבין היהודים. כך, לפי אותה אגדה, נקבע מקומו של מסגד אל אקצא.

מעטפת יום ראשון ארץ שלוש הדתות

כיפת הסלע על בול מתקופת המנדט הבריטי

עברה עוד קרוב לחצי מאה עד שבסוף המאה השביעית לספירה, נבנה הבניין האיסלמי המפואר הראשון: כיפת הסלע (מסגד אל אקצא המקורי היה מסגד עץ צנוע, כיפת הסלע היתה המבנה האיסלמי המונומנטלי הראשון). כיפת הסלע נבנתה, כפי שצינתי מעל סלע, שמרבית החוקרים מעריכים שזהו סלע השתיה. זהו המבנה המוסלמי הקדום ביותר ששרד, וקשה להפריז בחשיבותו לעולם המוסלמי. יש שתי עובדות מעניינות בקשר למבנה: למרות היותו מבנה מוסלמי, הוא נבנה במתכונת של כנסייה ביזנטית, ולמעשה הוא אינו מתפקד כמסגד. אני חושב שמן הראוי שאסביר את שתי הנקודות הללו. מוחמד, מבשר האיסלם, החל להתנבא בשנת 610. במשך כל ימי חייו פעל בקרב ערביי חצי האי ערב בלבד. לאחר מותו, בשנת 632, החלו חלק מתומכיו לנסות ולהתנתק מהאומה האסלמית אותה הוא יצר. רק לאחר שממשיכיו של מוחמד הצליחו לאחד מחדש את השורות, הם פנו אל מחוץ לחצי האי ערב והחלו במסע כיבושים, שתוצאותיו משפיעות על מפת העולם עד ימינו. בתוך שנים ספורות הם מצאו את עצמם מנהיגים אמפריה עצומה שהשתרעה מאזור לוב של ימינו, דרך חצי האי ערב ועד עירק ואירן (בשיאה האמפריה המשיכה להתפשט עד לספרד במערב והרפובליקות האסלמיות של ברית המועצות לשעבר במזרח). כיפת הסלע נבנתה כשישים שנה לאחר יסוד האמפריה. במשך שישים שנה היה על הערבים להפוך מנוודים סוחרים לאנשים המנהלים את אחת האמפריות הגדולות ביותר בהסטוריה. בפרק הזמן הזה הם עדיין לא פתחו סגנון אדריכלי. למי שהדבר נראה לו מוזר אני מציע לנסות ולהגדיר סגנון אדריכלי ישראלי מובהק. גם אנחנו לאחר 64 שנות עצמאות טרם גיבשנו סגנון אדריכלי מובהק. יוזם בניית כיפת הסלע, הח'ליף עבד אל מאלק, נעזר איפה במהנדסים ביזנטים. המהנדסים שהיו נוצרים ראו לנגד עיניהם כנסייה, אולם לא סתם כנסייה, אלה כנסייה שנבנתה מעל מקום קדוש. בתקופה

הביזנטית היו שני סוגים של כנסיה. כנסיית קהילה, שנועדה לשרת קהילת מאמינים, וצורתה לרוב כצורת בזיליקה (מבנה בעל שתי שורות עמודים המחלק את החלל הפנימי לאולם תווך ושני אולמות צדדיים), וכנסיה שנועדה לשרת עולי רגל למקום קדוש. כנסיה שכזאת לא היתה לרוב משרתת קהילה, וצורה בזיליקלית לא התאימה לפונקציה אותה היא מלאה. במקום בזיליקה היו בונים אותה ככנסיה מעוגלת או מתומנת, כאשר מוקד הקדושה, שיכול להיות קבר, או המקום בו ארע ארוע חשוב, נמצא במרכזה. כך יכול עולה הרגל להקיף את מוקד הקדושה. נחזור כעת לכיפת הסלע. מוקד הקדושה הוא הסלע שבמרכז הכיפה, ומבנה כיפת הסלע נבנה במתכונת של כנסיה מרכזית. כעת לנקודה השניה שכתבתי, שלמעשה כיפת הסלע אינה מסגד. מסגד ממלא מספר פונקציות, שלא אעמוד עליהם כעת, אולם הפונקציה הבסיסית ביותר שלו היא תפילת הרבים. שורות של מאמינים המתפללים יחדיו בהנהגת איש דת איסלמי. המחזה הזה אינו מתרחש בכיפת הסלע. עולי רגל וערביי ירושלים מתפללים בכיפת הסלע תפילת יחיד, ולכן הוא אינו מסגד.

כנסית הקבר

מדוע בנה עבד אל מאלכ את כיפת הסלע? השיקול היה ככל הנראה שיקול פוליטי. ירושלים של סוף המאה השביעית היתה עיר נוצרית מובהקת. לא רק שהרוב המוחלט של תושביה היו נוצרים, היו בעיר כנסיות לרוב, והחשוב ביותר היה להם מקוד קדושה מפואר ומפורסם בכל העולם הנוצרי – כנסיית הקבר, המקום בו לפי המסורת נצלב ישוע, נקבר וקם לתחיה. עבד אל מאלכ רצה להקים מוקד קדושה איסלמי שיהווה משקל נגד למקוד הנוצרי. יעברו עוד כמה עשרות שנים, ובמאה השמינית תתפתח מסורת בעל פה שמעניקה סיבה דתית לקדושת הר הבית: המסע הלילי של מוחמד. לפי מסורת זו, מוחמד טס על גבי בהמה פלאית בשם אל בורק ממכה לירושלים. בירושלים הוא עלה על הר הבית, שם

נפגש עם נביאים מדורות קודמים. לאחר מכן עמד על הסלע (שבמסורת היהודית הוא סלע השתיה), עלה השמימה ושם נפגש עם אללה וקיבל את אחת המצוות המרכזיות באיסלם: מצוות התפילה. לאחר מכן שב להר הבית, עלה על גבו של אל בורק וטס חזרה למכה. סיפור המסע הלילי של מוחמד אינו מופיע במפורש בקוראן, אך המסורת המוסלמית מבססת אותו על פסוק מהקוראן: "ישתבח שמו של המסיע את עבדו בלילה מן המסגד הקדוש אל המסגד הקיצון אשר נתנו ברכתנו על סביבותיו, למען נראה לו אותותינו, והוא שומע ומבחין". לפי הפרשנות המוסלמית, המסגד הקדוש הוא המסגד במכה, בעוד שהמסגד הקיצון הוא המסגד בהר הבית. המסגד הקיצון נקרא בערבית מסג'ד אל אקצא, וזהו מקור שמו של מסגד אל אקצא (שעליו ידובר בהמשך).

לעיתים עולה הטענה שהר הבית אינו קדוש למוסלמים, והדבר היחיד העומד מאחורי קדושתו כביכול היא הרצון לנגח את היהדות והציונות. גם טענה זו היא טענת הבל. ראשית כל, כפי שצינתי ראשיתה של המסורת על המסע הלילי הוא במאה השמינית לספירה. אני מתקשה לקבל את הטענה שמסורת שהתפתחה במאה השמינית

לספירה, פותחה כאמצעי ניגוח בסכסוך שיפרוץ כאלף ומאה שנה לאחר התפתחותה. דבר נוסף הוא הצורך להבדיל בין אותנטיות של מסורת לבין אמיתות ההסטורית. לצורך ההסבר אני אתן דוגמאות פחות אמוצינאליות. איש אינו חולק על העובדה שכנסיית הקבר קדושה לנוצרים, או שהכעבה במכה קדושה לאיסלם. לא צריך להיות נוצרי או מוסלמי על מנת להסכים לשתי הקביעות הללו. במילים אחרות מוסכם גם על מי שאינו נוצרי או מוסלמי שהמאמינים אכן מאמינים במסורות הרואות את המקומות הללו כקדושים, או במילים אחרות שהמסורת היא אכן אותנטית. כעת נשאלת השאלה האם באמת ישוע נצלב, נקבר וקם לתחיה במקום בו עומדת כנסיית הקבר? האם באמת אברהם וישמעאל בנו את הכעבה והאם באמת משולבת בה אבן שירדה מגן עדן? כאן כבר אין תמימות דעים. מי שאינו נוצרי ואינו מאמין בכתבי הקודש הנוצריים יענה, מן הסתם, בשלילה על שאלה זו, למרות שברור לו שמדובר במסורת אותנטית. כך גם לגבי הכעבה, מי שאינו מוסלמי יכול להכיר בעובדה שמדובר במסורת אותנטית אבל לכפור באמיתות ההסטורית. באותה מידה אפשר לכפור בטענה שמוחמד ביקר אי פעם בהר הבית, אבל קשה להתייחס ברצינות לטענה שהר הבית אינו קדוש למוסלמים.

אילו היינו יכולים לחזור אחורה בזמן למאה השמינית לספירה, היינו מזהים בנקל את כיפת הסלע. הבניין הוא אותו בניין מקורי שנבנה על ידי עבד אל מאלכ. ההבדל המשמעותי ביותר הוא צבע האריחים שמצפים את המבנה, וכן הכיפה שהוחלפה מספר פעמים.

כנסיית הקבר, הכותל המערבי וכיפת הסלע על גיליונית זכרון

לאחר שהושלמה כיפת הסלע הוחל בבניית מסגד אבן במקום מסגד העץ הצנוע. קיימים חילוקי דעות בקרב החוקרים מי יזם את בניית אל אקצא. יש הסבורים שמי שהחל את הבניה היה עבד אל מאלכ, אותו חליף שבנה את כיפת הסלע. אחרים טוענים שבנו של עבד אל מאלכ, אל וליד, הוא שיזם את בניית המסגד. תהיה אשר תהיה זהותו של יוזם הבניה, מוסכם על מרבית החוקרים שוליד הוא זה שסיים את

מסגד אל אקצא על בול ירדני

הבניה. בניגוד לכיפת הסלע, המסגד אותו אנו מכירים היום אינו המבנה המקורי. מסגד אל אקצא קרס מספר פעמים עקב רעידות אדמה. מדוע המסגד קרס ולעומת זאת כיפת הסלע המקורית עומדת על תילה? הסיבה נעוצה בתשתית עליה נבנו שני המבנים. בעוד שכיפת הסלע מושתתת על הסלע הטבעי, הרי שמסגד אל אקצא מושתתת על הקמרונות שבנה הורדוס על מנת להרחיב את ההר. רעידת האדמה האחרונה שפגעה במסגד התרחשה בשנת 1917. תקרת המסגד קרסה לחלוטין. עקב קריסתו ובנייתו מחדש מספר פעמים, משולבים במסגד פריטים ארכיטקטוניים מתקופות שונות החל מהמאה השמינית לספירה ועד עמודים מודרניים שנתרמו על ידי לא פחות מבניטו מוסוליני, המנהיג האיטלקי, לאחר רעידת האדמה של 1927.

לתגובות ניתן לפנות לשמוליק כהן בכתובת scohn@netvision.net.il

אספנים מציגים

אורי אמיגה

שלום שמי אורי ואני בן 15. התחלתי לאסוף בולים לפני כשש שנים. את האוסף (שכלל אז בערך 50-60 בולים) קיבלתי מסבתי באלבום קטן. האוסף כלל מגוון בולים ישנים מהארץ ומהעולם ולא התמקד בנושא מסוים. מאז התחלתי לפתח את התחביב ולאסוף בולים.

כידוע, האוסף של כל אספן בולים יכול להתמקד בנושא זה או אחר מהמגוון הרב שהבולים יכולים להציע. האוסף שלי כולל ארבעה נושאים מרכזיים- בעלי חיים, ציפורים, פרחים ונופים. תחומים אלו מעניינים אותי במיוחד משום שהם קשורים זה לזה- בעלי החיים השונים ובעלי הכנף, הפרחים והצמחים, הם כולם חלק בלתי נפרד מהנופים המגוונים שאנו רואים- בדרך לבית הספר, בטיולים ואפילו מחלון ביתנו.

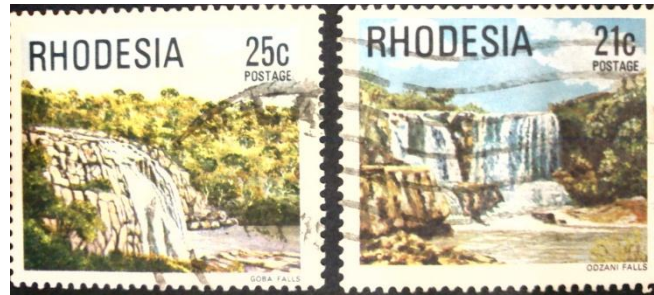
דרך הבולים אני לומד על בעלי החיים המאפיינים ארץ מסוימת, לדוגמא בולים אלו:

אפשר לראות כאן את הוומבט והאופוסום על בולים שיצאו באוסטרליה. בעלי חיים אלו אופייניים ונפוצים ביבשת אוסטרליה. כך אני מעמיק וחוקר על החיה המסוימת הנראית בבול ולומד דברים חדשים ומעניינים כמו אופיה והתנהגותה של החיה, היכן היא מתגוררת וכד'. למשל על הוומבט למדתי שאורך חייו הממוצע הוא כ-20 שנה(!) וששמו ניתן לו ע"י בני שבט האורה – תושביה המקוריים של אזור העיר סידני שבאוסטרליה.

וגם על האופוסום למדתי כמה דברים מעניינים – האופוסום הוא חיה היחידה שחיה בטבע בצפון אמריקה. יש לו יכולת לשתק את מערכת העצבים שלו כך שבזמן תקיפה, אפילו אם הוא ננשך, הוא מסוגל להעמיד פני מת ללא תזוזה. האופוסום הוא גם היונק בעל תקופת ההריון הקצרה ביותר.

דרך הבולים אני גם נהנה להכיר את ארץ ישראל וארצות שונות אחרות וזה ממש כמו לצאת למסע בעולם ולהיחשף לנופים מרהיבים. בולים אלו שיצאו ברודזיה (חבל ארץ בדרום אפריקה שהיה בשליטת הבריטים וכיום מהווה את המדינות- זמביה וזימבבואה) מציגים את המפלים המפורסמים של ארץ זו.

בולים אלו מציגים את נופי ארצנו וניתן ללמוד מהם על מקומות ואתרים בישראל:

את בולי הפרחים אני אוהב במיוחד. אני מאוד מתעניין בצמחים ובפרחים ומאוד אוהב את היופי, הריח והמגוון העצום שיש בנושא זה. יש לי בול מיוחד שצורתו כצורת חלק מפאזל שיצא באנגליה:

ועוד שלושה בולים יפים שאני מאוד אוהב:

לסיכום, אני רוצה לומר שלאסוף בולים זה תחביב נפלא ורב ערך. תמיד יש בולים חדשים והאיסוף לעולם אינו נגמר. זאת חוויה נעימה לשבת ביחד עם כל המשפחה ולעיין בבולים השונים. ומעל הכל – זה תמיד מעניין ותמיד ניתן ללמוד מהם ולגלות דברים חדשים בדרך כיפית ומהנה במיוחד.

אורי ישמח להחליף בולים עם אספנים קוראי נושאונצ'יק. אורי אוסף בולים בנושאי בעלי חיים, פרחים, נופים. המייל של אורי: o1a1o1@walla.com

לתגובות ניתן לפנות לאורי אמיגה בכתובת o1a1o1@walla.com

חידון מספר 53

איזו מדינה?

איזו מדינה הנפיקה את הבול שלפניכם?

- א. אירלנד
- ב. ארמניה
- ג. ארובה
- ד. איטליה

מי האיש?

מי האיש הנראה בבול?
באיזו ענף ספורט עסק?
באיזו קבוצה שיחק?
איזו מחלה הביאה למותו בגיל צעיר?

זהה את האתר

באיזו מדינה נמצאים צוקים אלו?
כיצד הם נקראים?
איזה מסרטי הארי פוטר צולם כאן?

את הפתרונות יש לשלוח למערכת nosonchik@gmail.com עד ל-15 ביולי.
הפותרים מתבקשים לציין את גילם. בין הילדים ובני הנוער שיפתרו נכונה את החידות יוגרל פרס בולאי מתנת איל"ת – אגודה ישראלית לבולאות תימאטית. התשובות לחידות ושם הזוכה יפורסמו בגליון הבא.

פתרון חידון מספר 52

איזו מדינה?

התשובה הנכונה היא ד' – ליכטנשטיין, נסיכות זעירה השוכנת במרכז אירופה, בין שווייץ לאוסטריה.

מי האיש?

האיש הנראה בבול הוא **מרקו פולו**, איש ונציה, אשר רבים מייחסים לו את גילוייה של ארץ סין לתרבות המערבית.

זהה את האתר

לפנינו הגייזר המפורסם ביותר בעולם, הנקרא אולד פייתפול ("הזקן הנאמן"). גייזר זה נמצא בפארק הלאומי ילוסטון, בצפון מערב ארצות הברית. גייזר זה מתפרץ בערך אחת לשעה וחצי.

בהגרלה שנערכה בין הפותרים נכונה עלה שמה של ענבר עפר בת ה-13. ענבר זוכה בפרס בולאי מתנת איל"ת – אגודה ישראלית לבולאות תימאטית.

מכתבים למערכת – לכל תגובה, הצעה או שאלה ניתן לפנות אלינו בכתובת

nosonchik@gmail.com